

Prešovská univerzita v Prešove
Pedagogická fakulta

VZDELÁVANIE A SPOLOČNOSŤ

V.

Medzinárodný nekonferenčný zborník

Renáta Bernátová, Tetyana Nestorenko (Eds.)

PREŠOV 2020

Názov: Vzdelávanie a spoločnosť V.

Editorky: Renáta Bernátová
Tetyana Nestorenko

Recenzenti: doc. PaedDr. Ingrid Ružbarská, PhD.
prof. Pavlo Zakharchenko, DSc

Rozsah: 452 strán

Vydanie: prvé

Vydavateľ: Prešovská univerzita v Prešove, 2020

Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU:

<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova14>

Za odbornú a jazykovú stránku zborníka zodpovedajú autori jednotlivých príspevkov. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

© Prešovská univerzita v Prešove, 2020

©Renáta Bernátová, Tetyana Nestorenko, 2020

ISBN 978-80-555-2438-2

EAN 9788055524382

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ 5-ГО РОКУ ЖИТТЯ: КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ

DEVELOPMENT OF ARTISTIC AND CREATIVE ABILITIES OF 5TH YEAR OF LIFE CHILDREN: CRITERIA AND INDICATORS

Ганна Беленька, Ірина Новоселецька

Gahna Bielienka, Iryna Novoseletska

Анотація

Досліджено наукові підходи до визначення критеріїв та показників розвитку художньо-творчих здібностей дітей. Наголошено на необхідності стимулювання педагогом творчої діяльності дошкільників. Окреслено погляд наукової спільноти на питання розвитку творчості та художньо-творчих здібностей дітей. Розкрито важливість творчості у житті дитини чотирирічного віку. Означено практичне застосування критеріїв та показників розвитку художньо-творчих здібностей у роботі з дітьми. Представлено методику діагностування розвитку художньо-творчих здібностей дітей 5-го року життя за допомогою визначених критеріїв та показників.

Annotation

The scientific approaches to determining the criteria and indicators of the development of children's artistic and creative abilities are researched. The necessity of teacher stimulation of the preschool creative activity is emphasized. The scientific community view on the development issues of children's creativity as well as artistic and creative abilities is outlined. The importance of creativity in life of a four-year-old child is revealed. The practical application of criteria and indicators for developing of artistic and creative abilities in work with children is outlined. The method of diagnosing the development of artistic and creative abilities of 5th year of life children is presented by using the determined criteria and indicators.

Ключові слова: творчість, критерій, показник, художньо-творчі здібності.

Key words: creativity, criterion, indicator, artistic and creative abilities.

Вступ

Спостерігаючи за дітьми 2015 року народження ми помітили зміни у швидкості сприймання та засвоєння інформації, що відобразилось на їхньому навчанні, розвитку здібностей й умінь. Тому, вихователі мають посилити діяльність у напрямі переорієнтації уваги з інтелектуального розвитку дитини на моральний, роз'яснення значущості змістовного спілкування та спільної продуктивної діяльності для формування базових якостей особистості. Таку позицію висвітлюють у своїх дослідженнях Г. В. Беленька, І. М. Біла, І. А. Зязюн, О. А. Половіна та інші представники української наукової спільноти. Сьогодні і в родині, і в закладах дошкільної освіти інтенсифікація інтелектуального розвитку дошкільнят має поступитись місцем розвивальній та виховній складовим

освітнього процесу. Адже, як бачимо, інтелектуалізація соціуму не зробила його кращим –ні добрішим, ні чемнішим, ні мудрішим. Тож сучасні пріоритети закладів всіх рівнів освіти маємо вибудовувати у площині соціалізації, морального та естетичного виховання, формування мотивів пізнавальної діяльності та прагнення особистості до саморозвитку [1,с.9]. Тому, питання розвитку дитячої творчості на сьогоднішній день є актуальним. Спостерігаючи за дітьми 5-го року життя ми можемо з впевненістю сказати, що схильності дітей до певного виду діяльності можуть виявлятися вже в цьому періоді дитинства. Разом з тим, неможливо заздалегідь передбачити майбутнє творчої людини, тобто як її будуть сприймати сучасники та нащадки – просто талановитою чи геніальною. На нашу думку, для того аби в майбутньому маленька особистість мала змогу активно застосовувати творчий підхід до вирішень будь-яких проблем важливо підтримувати, супроводжувати, розвивати та стимулювати її до розвитку наявних творчих задатків.

1. Наукові підходи до визначення критеріїв та показників розвитку художньо-творчих здібностей дітей у процесі розвитку дитини

1.1. Поняття «критерій» та «показник». Кожна дитина за власними інтересами та задатками має нахил до одного з напрямів мистецтва. Тому, педагогу важливо вчасно виявити зацікавленість дитини тим чи іншим видом мистецтва та спрямувати її діяльність у творче русло, яке її приваблює і викликає інтерес. Для цього необхідно визначити критерії та показники розвитку художньо-творчих здібностей. Як показав аналіз літератури, поняття «критерій» і «показник» тісно пов'язані між собою і використовуються при уточненні чи визначенні певних явищ в процесі наукового дослідження. Поняття «критерій» (від грец. *kriterion* –засіб судження, мірило) тлумачиться як «підстава для оцінки, визначення або класифікація чогось, мірило» [2, с. 485], або ж як “мірило достовірності людських знань, їхньої відповідності об'єктивній дійсності” [3, с. 420]. Критерії застосовуються під час оцінювання, визначення, класифікації, діагностування певних явищ на основі виокремлених, загальнонаукових принципів.

Беручи до уваги роботу В. Загвязинського і Р. Атаханова [4] можемо зрозуміти, що поняття «критерій» трактується як узагальнений показник розвитку системи, успішності діяльності, основа для класифікації того чи іншого явища. Тобто, критерій передбачає виділення низки ознак, за якими можна визначити критеріальні показники. В свою чергу, виходячи з аналізу наукової літератури, показники визначаються як дані, що дозволяють говорити про наявний стан та процес розвитку досліджуваного явища [5].

Спираюсь на наукове дослідження В. Л. Дихти-Кірфф можемо говорити, що критерії – це якості, властивості, ознаки досліджуваного об'єкта, які дають можливість визначити його стан, рівень функціонування та розвитку. Показники – це кількісні, або якісні характеристики сформованості кожної якості, властивості, ознаки досліджуваного об'єкта, тобто міра сформованості того чи іншого критерію. Критерії повинні розкриватися через ряд показників, у міру прояву яких можна судити про більшу чи меншу міру вираженості даного критерію. Отже, очевидним є, що «критерії» є ширшим ніж «показники».

Таким чином, під поняттям «критерій» ми розуміємо ознаку, за допомогою якої оцінюється рівень розвитку художньо-творчих здібностей дітей 5-го року життя. Як результат, поняття «показник» ми трактуємо як головну ознаку критерію, що вказує на типові особливості та сутність явища, що вивчається. На нашу думку, саме в процесі аналізу виявлених у дітей показників розвитку художньо-творчих здібностей педагог зможе з'ясувати нахил кожної дитини до того чи іншого виду мистецтва.

1.2. Погляд наукової спільноти на питання розвитку творчості та художньо-творчих здібностей дітей. Для визначення критеріїв розвитку художньо-творчих здібностей дітей 5-го року ми розглянули погляди ряду науковців на питання розвитку творчості та художньо-творчих здібностей. Дотичним до теми нашого дослідження є концепція

латерального мислення Едварда де Боно [6]. Латеральне мислення відрізняється від класичного наукового (вертикального) мислення тим, що відмовляється від оцінок реалістичності пропозованих розв'язків проблеми. Увага натомість фокусується на інноваційності ідей, які можуть статилише проміжною ланкою для згодом реальних та оригінальних розв'язків [7]. Латеральне, або бокове, мислення базується на методі асиметричних шаблонних систем мислення. На думку Е. Боно, існують певні сталі зразки сприйняття, відповідно до яких суб'єкт аналізує нову інформацію. Такий принцип зумовлює шаблонне, або стандартне, мислення. Проте, в процесі стандартного мислення зустрічаються бокові відгалуження. Саме використання таких мисленневих «відгалужень», які автор називає асиметричними шаблонними системами, знаходяться в основі творчості. Е. Боно підкреслює, що стандартне мислення аналізує інформацію, у той час, як нестандартне (латеральне) мислення розглядає можливості. Основними принципами латерального мислення є:

- усвідомлення пануючих, або поляризуючих ідей;
- пошуки різноманітних підходів до явищ;
- вивільнення з-під жорсткого контролю шаблонного мислення;
- використання випадку.

Також важливою в процесі дослідження розвитку художньо-творчих здібностей дітей є думка Джо Пол Гілфорда, який розробив концепцію креативності як універсальної пізнавальної творчої здібності, в основу якої поклав теорію мультифакторної структури інтелекту [8]. Тут важливо зазначити, що термін «креативність» раніше у літературі використовувався як синонімічний поняттю «творчі здібності», однак пізніше почав витіснятися мовним запозиченням з англійської мови (creativity, creative) [9]. У своїй науковій діяльності Дж. Гілфорд розглядав конвергентне та дивергентне мислення. На його думку саме дивергентне мислення детермінує креативність. Відповідно до його концепції характеристиками креативності є:

- здатність до виявлення та постановки проблеми;
- здатність до генерування великої кількості ідей;
- здатність до продукування різноманітних ідей (гнучкість);
- здатність нестандартного реагування на подразники (оригінальність);
- здатність до вдосконалення об'єкта;
- здатність вирішувати проблеми.

З точки зору іншого американського психолога, Роберта Стернберга (Штернберг), процес творчості можливий за наявності трьох інтелектуальних здібностей:

1. Синтетичної – бачити проблеми з нового боку, використовуючи нешаблонне мислення.

2. Аналітичної – вміння оцінювати перспективність нової ідеї.

3. Практично-контекстуальної – вміння переконувати інших у цінності ідеї [10].

Згідно концепції Р. Стернберга, для творчості необхідна наявність шести специфічних взаємопов'язаних джерел: інтелектуальні здібності, знання, відповідні стилі мислення, особисті характеристики, мотивація та відповідне середовище.

2. Практичне застосування критеріїв та показників у процесі розвитку художньо-творчих здібностей дітей

2.1. Критерії та показники розвитку творчості та художньо-творчих здібностей дітей 5-го року життя. Думка сучасного українського педагога Олександра Сергійовича Семенова у процесі нашого дослідження питання розвитку художньо-творчих здібностей дітей 5-го року життя зіграла важливу роль, оскільки він у своїй науковій діяльності

розглядає питання формування творчо спрямованої особистості старшого дошкільника, де чітко описує систему та концепцію її реалізації. У контексті свого дослідження особливого значення науковець приділяє гуманістичній парадигмі, яку найкраще реалізує концепція особистісно-орієнтованої освіти. Саме ця система дій, на думку О. Семенова, передує його концепції формування творчо спрямованої особистості старшого дошкільника у позашкільному навчальному закладі [11]. В результаті свого наукового дослідження О. Семенов виділяє п'ять критеріїв сформованості творчо спрямованої особистості:

- емоційно-вольовий;
- когнітивно-творчий;
- мотиваційно-спонукальний;
- соціально-комунікативний;
- компетентісно-діяльнісний.

Тому, на основі аналізу психолого-педагогічних робіт, зважаючи на особливості дітей 5-го року життя та з метою покращення процесу визначення стану художньо-творчих здібностей дошкільників ми пропонуємо свої три критерії дослідження означеної якості та їх показники.

1. Емоційно-ціннісний критерій – яскравість емоційної реакції на художній твір, наявність асоціативного ряду під час перегляду художнього твору, адекватність та емпатійність сприймання твору мистецтва.

2. Когнітивно-комунікаційний критерій – наявність пізнавальних інтересів, володіння системою знань відповідних віковим можливостям дитини, прагнення і вміння поділитись інформацією.

3. Адаптивно-творчий критерій – наявність творчого мислення та потенціалу, творчі прояви набутих знань у різних видах діяльності, прагнення до самовираження у творчій діяльності.

На нашу думку, зважаючи на окреслений вік дошкільників, ці критерії найкраще підходять для аналізу рівня розвитку художньо-творчих здібностей дітей.

2.2. Методи діагностики рівнів розвитку художньо-творчих здібностей дітей.

Педагогу для роботи з дітьми під час визначення рівнів сформованості критеріїв та показників розвитку художньо-творчих здібностей, пропонуємо обрати метод спостереження та індивідуальної бесіди. Це обумовлено тим, що діти п'ятого року життя найкраще себе проявляють у звичній для них атмосфері, а саме в процесі заняття знайомими видами діяльності. До зразку варіант діагностування рівнів розвитку художньо-творчих здібностей знапрямують музичне мистецтво. Для того, аби визначити рівень сформованості емоційно-ціннісного критерію, під час знайомства дітей з творами музичного мистецтва ми запропонували дітям послухати п'яту симфонію: 1-й рух (Записано з фортепіанних роликів 1905 року) (нім. Fünfte Symphonie: I. Satz (Recorded from the 1905 Piano Rolls)) від австрійського композитора Густава Малера (нім. Gustav Mahler). Далі, розповіли дітям казкову історію про Білку (чи будь який інший персонаж), яка прогулюючись зимовим лісом зустріла звіра. Завданням для дітей було, слухаючи музичний твір, здогадатись, який саме звір з'явився перед Білкою. Після декількох хвилин прослуховування дітьми даної композиції, поставили їм запитання:

1. Тобі подобається ця музика? (для визначення емоційної реакції)
2. Яку тварину нагадує тобі мелодія музичного твору? (на визначення широти асоціативного ряду)
3. Який настрій у цього твору? Вона навіює тобі відчуття спокою чи тривоги? (для визначення адекватності та емпатійності сприймання)
4. Як ти гадаєш, ця музика описує зайчика (мається на увазі приклад тварини, протилежний за характером: вовк / заєць; миша / кіт)? (для уточнення адекватності сприймання образів та рівень розвитку уяви) Аналізуючи відповіді, умовно, розділили дітей на 4 категорії:

1 категорія (високий рівень) – діти, що емоційно та самостійно дали правильну відповідь;

2 категорія (середній рівень) – діти, що дали правильну відповідь самостійно, але без проявів яскравих емоцій чи особливого зацікавлення;

3 категорія (достатній рівень) – діти, які не змогли оцінити та порівняти характер музичного твору з твариною, чи просто повторювали відповіді однолітків, не маючи змоги пояснити власний вибір;

4 категорія (низький рівень) – діти, що відмовились брати участь у діалозі.

Наступний крок – визначення рівня сформованості когнітивно-комунікативного критерію в процесі ознайомлення з творами музичного мистецтва. Для цього пропонуємо використати гру «Знайди друга».

Умови гри:

1. Актуалізувати знання дітей про тварин (хижаки/травоїдні, дикі/свійські тварини);

2. На власному прикладі продемонструвати можливості поєднання мелодії і характеру музичних творів з характером тварини;

3. Ознайомити дітей з правилами гри.

Правила гри:

1. Всі учасники гри отримують маски тварин.

2. За допомогою лічилки обирається ведучий.

3. Гравці утворюють коло, ведучий стає у центр.

4. Почувши музику ведучий уважно розглядає всіх «тварин», та обирає собі пару для танцю. Характер обраного персонажа має відповідати характеру музики. Партнерів може бути декілька. Якщо настрій музики не підходить жодному учаснику гри ведучий може танцювати один, без пари.

Хід гри:

Кожна дитина одягає маску тварини. Діти стають у коло. По черзі кожен гравець буде «Ведучим», який стає в середину кола і, зважаючи на музику, яку грає музичний керівник, має знайти собі друзів для танцю. Важливою умовою гри є те, що обрані тварини-друзі мають відповідати настрою музичного твору, та бути в одній тваринній класифікації (хижі тварини обирають хижаків, травоїдні обирають травоїдних). Друзів для танцю може бути декілька, а може і зовсім не бути. Після закінчення танцю «Ведучий» має пояснити свій вибір.

Приклад інструкції дорослого:

Діти стають у коло. Педагог роздає маски, за допомогою лічилки обирає першого ведучого:

- Першим буде Цап (дитина у масці цапа).

Уважно слухай музику, та обирай собі друзів до танцю. Та будь обережним! Обирай друзів обачно, таких, що живуть там де й ти, і які не захочуть тебе з'їсти.

Аналізуючи результати спостереження за ходом гри, а також вислухавши коментарі дітей, розділили їх на 4 категорії зарівнями когнітивно-комунікативного критерію.

Категорія I (високий рівень): діти, що правильно визначають настрій музичного твору, володіють системою знань про тваринний світ та демонструють набуті знання, а також дають логічне пояснення власному вибору.

Категорія II (середній рівень): діти, що можуть визначити настрій музичного твору, володіють системою знань але плутаються у власному виборі, оскільки забувають, що важливим є й класифікація тварин. Тобто, «Ведучий» Зайчик не може запросити до танцю «Лисицю» хай як сильно їй пасує ця музика, тому що вона його з'їсть, в той час як його запрошення може чекати Коза чи Білка. І, як результат, у таких дітей виникають труднощі під час пояснення свого вибору, адже з точки зору музичного супроводу їх вибір є правильним, чого не скажеш про вибір відповідності щодо тварин.

Категорія III (достатній рівень): діти, які під час гри допускають помилки у співставленні тварини з характером музики, чи у виборі друга для танцю. Це можуть бути

діти, які у виборі керуються не умовами гри, а власним бажанням запросити до танцю реального друга. Також, ці дошкільники можуть не чітко виражати власну думку, іноді навіть відмовляються від пояснення.

Категорія IV (низький рівень): діти, яких музично-рухлива гра цікавить більше, ніж її правила та сенс узагалі. Вони отримують задоволення від можливості потанцювати, від комунікації з однолітками, від наявності гарних масок у кожного, ігноруючи при цьому прохання педагога пояснити власний вибір. На запитання «Чому ти обрав собі у друга півника, адже ти Лис?» ми часто чули відповідь «Тому, що він гарний!». Варто зазначити, що ці діти обирають партнера до танцю не за характером музики, а власними уподобаннями. При цьому вони дуже жваво, емоційно і яскраво реагують на музичний твір.

Переходячи до визначення **рівня сформованості адаптивно-творчого критерію** варто зазначити, що діагностика має відбуватись з максимальною увагою до індивідуальних особливостей дітей. Цей етап діагностики пропонуємо здійснювати з використанням дитячої зображувальної діяльності. В процесі ви можете стикнутись з тим, що не всі діти люблять малювати, і деякі засмучуються в кінцевому результаті власної зображувальної діяльності. Тож індивідуальна бесіда та мотивуючі прийоми спілкування з дітьми дошкільного віку повинні бути включені до процесу діагностування рівня сформованості адаптивно-творчого критерію. Рекомендуємо продовж декількох занять вмикати для прослуховування та знайомства дітей з музичними творами Глієра Рейнгольда Моріщевича. До процесу діагностування оберіть одну з композицій не раз прослуханих дітьми. Для прикладу це може бути твір «Романс» Ор.3 для скрипки і фортепіано (Romance for violin & Orchestra Op.3). Завданням дітей буде: слухаючи музичний твір, створити на папері власну картину, де буде зображена природа у певну пору року. Вибір пори року має співпадати з настроєм музичного твору. Важливим елементом є звучання музики (приглушено) під час роботи дітей над картиною, а також момент спілкування педагога з дітьми, оскільки діти мають описувати зображене ними, та пояснювати чому обрали ту чи іншу пору року.

Категорія I (високий рівень): діти правильно оцінюють характер музики, супроводжують зображене описом своїх вражень від прослуханої музики як відчуття ніжності та спокою.

Категорія II (середній рівень): діти, що розпізнали характер музики, але не проявили до неї великий інтерес. Музика здається їм сумною, та не дивлячись на це запропоновану образотворчу діяльність виконують.

Категорія III (достатній рівень): діти, що розпочинають роботу лише після допомоги педагога або бояться малювати без супроводу дорослого. Ці діти описують свої враження від музичного твору скуто та невпевнено.

Категорія IV (низький рівень): малюють без зацікавлення і пояснень. Давати характеристику прослуханому музичному твору не бажають, або ж роблять це з допомогою дорослого.

Наведений нами приклад методу діагностики рівнів сформованості критеріїв та показників розвитку художньо-творчих здібностей дітей 5-го року життя є лише варіантом.

Заклучення

Означення чітких критеріїв та показників розвитку художньо-творчих здібностей дітей 5-го року життя допоможе педагогу визначити логіку дій в роботі з кожною дитиною. Означені показники можуть слугувати для педагога індивідуальною дорожньою картою, дотримуючись якої фахівець зможе розробити індивідуальну траєкторію розвитку кожної дитини. Результатом такої роботи в майбутньому стануть творчої особистості, які будуть здатні до прояву власного потенціалу й самореалізації, що стане першим шаблоном до духовного, культурного та естетичного збагачення нації.

Література

1. Беленька Г. В. Вплив ідеї Нової української школи на зміст діяльності педагогів закладів дошкільної освіти [Електронний ресурс] / Ганна Володимирівна Беленька // Освітній простір України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24578/>.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. Ірпінь: Перун, 2004. – 1440 с.
3. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: Логос, Софія, Розум: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн – К.: Книга, 2006. – 432 с.
4. Загвязинский, В., Атаханов, Р. (2001). Методология и методы психолого-педагогического исследования. Москва: Академия.
5. Ожегов, С. И., Шведова, Н. Ю. (1999). Толковый словарь русского языка. М.: Азбуковник.
6. Боно Э. Серьезное творческое мышление / Э. Боно // Пер. с англ. Д. Я. Онацкая. – Мн.: ООО «Попурри», 2005. – 416 с.
7. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5_%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.
8. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления / Под ред. А.М.Матюшкина. – М.: Прогресс, 1965. – С. 434 - 437.
9. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B5%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>.
10. Стернберг Р. Инвестиционная теория креативности: двенадцать стратегий обучения творческому мышлению / Стернберг Р., Григоренко Е. // Общая психология. Тексты. / Составители Петухов В. В., Дормашев Ю. Б., Капустин С. А. – Том 2.: Субъект деятельности. – Книга 2. – 2004. – С. 84-103.
11. Формування творчо спрямованої особистості старшого дошкільника у позашкільному навчальному закладі: монографія / Олександр Сергійович Семенов. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2017. – 520 с.

Information about authors:

Gahna Bielienka – Doctor of Pedagogy, Professor, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine.

Iryna Novoseletska – Postgraduate Student, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine.